

<https://doi.org/10.62837/2025.1.328>

**TAMARA ŞƏRBƏT QIZI ƏLİZADƏ
DÜRDANƏ ƏSƏD QIZI NAĞİYEVA**

**Azərbaycan Tibb Universiteti
Azərbaycan dili kafedrası
alizadetamara@yahoo.com**

NƏBİ XƏZRİ ŞEİRLƏRİNİN DİL-ÜSLUB XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: Azərbaycan ədəbiyyatı, müasirlik, Nəbi Xəzri, lüğət tərkibi, frazeologizmlər, onomastik leksika

Keywords: Azerbaijani literature, modernity, Nabi Khazri, vocabulary, phraseology, onomastic lexicon

Ключевые слова: Азербайджанская литература, современность, Наби Хазри, словарный состав, фразеология, ономастическая лексика.

Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında, zənginləşməsində görkəmli söz sənətkarı Nəbi Xəzrinin özünəməxsus yeri vardır. Nəbi Xəzrinin 100 illik yubileyinin qeyd edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 9 sentyabr 2024-cü ildə Sərəncam imzalamışdır. 2024-cü ilin dekabr ayında şairin 100 illiyi tamam olur. Bu məqsədlə ölkədə şairin yaradıcılığına həsr edilən tədbirlər keçirildi, onun yaradıcılığına geniş şəkildə müraciət olundu. Şairin vətən sevgisi, torpaq, yurd məhəbbəti aşıl原因an şeirləri, təbətın gözəlliklərini tərənnüm edən şeirləri bir daha geniş auditoriyaya çatdırıldı. İndiyədək saysız elmi, publisistik məqalələr yazılmasına baxmayaraq bu mövzu yenidən diqqətdə oldu. “Atıllanın atlıları”, “Qəm dəftəri”, “Xəzan yarpaqları”, “Nəsillər-əsrələr”, “Torpaq sənə and içirəm” və s. şeirlər kitabları mətbuatda, saytlarda yenidən təqdim edildi. Bütün bunlar söz ustasının fəaliyyətinə töhfədir. Şair və yazıçının istənilən əsəri əsasında ədəbi dilə münasibətini, hər bir şair və yazıçının fərdi dil xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmaq, leksik, semantik, frazeoloji və qrammatik cəhətdən dilə gətirdiyi yeniliyi ortaya çıxarmaq dilçiliyimizin aktual problemlərindəndir. Öz yaradıcılığında sözün kəsərliliyini, sanbalını qoruyan Nəbi Xəzri “Söz” şeirində yazır:

Söz ucaldar bu cahanda insanı,
Əzizləyər bu cahan da insanı.
Vaxt olar ki bircə anda insanı
Əlli ilin hörmətindən salar söz.

Budaq Budaqov qeyd edirdi ki, “Nəbi Xəzri Azərbaycan poeziyasına ehtiyatlı addımlarla - yazacağı əsərləri beyin süzgəcindən keçirə-keçirə, poetik fikirləri ağıl xəlbirində ələyə-ələyə, söz dünyasının incilərini seçə-seçə, məntiq qatları karvanında hər bir ifadəyə layiqli yer tapa-tapa gəlmişdir. Şairin poeziyası Azərbaycan şeir dünyasının şirəsindən bəhrələnərək özünə əsilli-köklü bir yer tapmışdır. Bu səbəbdən

də Nəbi Xəzri Nizami poeziya bayrağı altında özünəməxsus Nəbi Xəzri poeziya bayrağını sancmışdır". 50-ci illərin sonu, 60-cı illərin əvvəllərində şeir dilində folklor ifadə tərzinə qayıdış baş verir; yaradıcılığa 60-cı illərdən əvvəl gəlmiş Bəxtiyar Vahabzadə, Nəbi Xəzri, Hüseyn Arif, Nəriman Həsənzadə, Qabil kimi şairlərin dilində folklor ifadə tərzinin havası duyulur. Şübhəsiz, ədəbi-bədii dilin, eləcə də şeir dilinin folklor ifadə tərzinə meyil etməsi ədəbi-bədii dilin məzmunca xəlqi əsaslar üzərində köklənməsindən irəli gəlir; xəlqilik, birinci növbədə oradan başlayır ki, insanın daxili aləminə maraq güclənir, sünü (yaxud da təbii) poetika əvəzinə, poetik fikir təhlilinə can atır və bu da imkan verir ki, şeir dilinin obrazlar sistemində əsaslı dəyişikliklər meydana gəlsin (3, 469). Nəbi Xəzrinin vətənə, torpağa bağlılığının arxasında onun ən ülvü hissləri dayanır. Onun əsərlərində vətənpərvərlik bir həyat meyarı olaraq götürülmüşdür. Bu misralarda vətənin, torpağın qədrinin bilinməsi kimi incə duyğular aşılır. Zəngin ədəbi irsə malik olan Nəbi Xəzri milli ruhlu ziyalıdır. Onun yaradıcılığında təbiət və insanın duyğuları vəhdət təşkil edir. Bu söz sənətkarı üçün şeir ayrı bir aləmdir:

Bəli, şeir mənə bir kainatdır,

Sözlü soraqlıdır bir kitab kimi.

Şeir mənə sirli həyatdır,

Açsam da, bağlıdır bir kitab kimi (5, 73).

Dil xüsusiyyətlərinə gəlcə, söz sənətkarının özünəməxsus üslub xüsusiyyətləri, öz dəst-xətti vardır. Onun əsərlərində işlənmə yerinə görə dil faktlarını bir necə qrupa bölərək təqdim etmək olar. Burada ümumişlək sözləri, onomastik vahidləri, şivə sözlərini, termin səciyyəli sözləri nümunə göstərə bilərik.

Ümumişlək sözlər. Ümumişlək sözlər dilin lüğət fondunun əsasını təşkil edir. Bu qrup sözlər hamı tərəfindən başa düşülür. Gündəlik nitqimizdə işlətdiyimiz sözləri əhatə edir. Bu sözlərin işlənməsilə bədii əsərlərdə məlumat verilir. Bu nitq vahidləri bədii əsərdəki fikirləri aydın şəkildə çatdırmağa xidmət edir.

Ümumişlək sözlərlə bədii əsərlərdə ən sadə, təbii və zəruri hadisələr haqqında ətraflı məlumat verilir və onlar təsvir olunur. Bədii əsərlərdə hadisələrin, obrazların, mənzərələrin bədii və obrazlı təsvirini sadə, aydın, anlaşıqlı sözlərlə ifadə etmək mümkündür. Bunlar, eyni zamanda, xüsusi üslubi rəngarəngliyə malik sözlər və ifadələrin meydana çıxmasında mühüm rol oynayır və əsas vasitə kimi özünü göstərir (2, 168, 169).

Müqəddəs *məclisə qonaq* düşərkən

Hətta *yaddan* çıxdı öz *adım*, Allah (5, 30).

Göründüyü kimi, bədii parçada xeyli sayda ümumişlək sözlər işlənmişdir. Şair bu sözlərlə fikirlərini aydın ifadə etməyə çalışmışdır. Ədəbi dildə olduğu kimi, bədii dildə də ümumişlək sözlər vasitəsilə üslubi keyfiyyətləri ifadə etmək mümkündür. Bədii üslubda işlənmiş ümumişlək sözləri təyin edərkən görürük ki, bu sözlər digər sözlərlə birləşərək frazeoloji birləşmələr yaratmışdır: *adı yadından çıxmaq*.

Termin səciyyəli sözlər. Dilin inkişafı ilə bilavasitə əlaqədar olan vacib məsələlərdən biri terminologiya məsələsidir. "Terminologiya, ümumxalq leksikasının ən fəal, ən dəyişkən, artan, təkmilləşən və yeniləşən hissəsidir" (2, 177). Terminlər adi sözlər kimi dilin lüğət tərkibinə daxildir. Hər hansı bir söz termin ola bilər. Terminlər xüsusi sözlər deyil, onlar xüsusi funksiyaya malik olan sözlərdir. Nəbi Xəzrinin əsərlərinin dilində terminoloji leksikaya aid olan aşağıdakı adlardan istifadə olunmuşdur:

Mərasim sözləri. Nəbi Xəzrinin əsərlərinin dilində müşahidə olunan mərasim sözləri toy və yas mərasimlərini ifadə edir. Azərbaycan folklor örnəklərində də xeyli sayda mərasim sözləri işlənmişdir. Bu sözlərin böyük əksəriyyəti bu gün də istifadə olunmaqdadır: "Xoş gəldin, əlləri *xınalı gəlin*" (6, 237).

Qədim tarixə malik olan yas mərasimi sözləri də şairin əsərlərində xeyli işlənmişdir: "O günəş ürəkli igid oğlanın *tabutu* üstündə günəş gedirdi" (5, 80).

Bundan başqa, *yas, meyit, başdaşı, matəm, ağı* sözləri də istifadə olunmuşdur.

Ailə-qohumluq münasibətləri bildirən sözlər. Leksikanın qədim qatlarına aid olan sözlər sırasında qohumluq əlaqəsi bildirən sözlər də vardır ki, bunların əksəriyyəti ədəbi dildə, şivələrdə işlənən sözlərlə eyniyyət təşkil edir. Bu qrup sözlərin böyük əksəriyyəti Nəbi Xəzrinin əsərlərində işlənmişdir: "*Qardaşıyam dərdlilərin, övladıyam göyün, yerin*" (5, 37); "Nə orda gözləyən bir gələn durur, nə çarpaz yollarla gələn bir *ər* var" (5, 101).

Bunlardan başqa, *ata, ana, oğul, əmi* və digər qohumluğu bildirən terminlər də işlədilmişdir.

Bədən üzvlərinin adlarını bildirən sözlər. Bu tip sözlər demək olar ki, Nəbi Xəzrinin yaradıcılığında geniş şəkildə müşahidə edilir:

Canlandı qarşımda nurani *üzlü*

Əziz mərhum babam *dodağı* sözlü (5, 13).

Kim deyər, nədəndir bu *ağrı*, sızı

Niyə istirablar keçirir *ürək?* (5, 13)

Çəkdiyim bulaqdan su *gəlmir* indi,

Çəkdiyim bulaqdan *göz* yaşı axır (5, 112).

Torpağı səmaya *çalamaq* üçün

Toxundum günəşin məhrəm *əlinə* (5, 116).

Geyim adları. Geyimlər, maddi mədəniyyətin bütün başqa ünsürlərindən daha çox milli xüsusiyyətləri əks etdirməklə yanaşı, sabit etnik əlamətlər sırasına daxildir (7, 86). Nəbi Xəzri bu terminləri işlətməklə şeirlərinin dilinə yeni ahəng gətirmişdir. Bu terminlər içərisində *don, tuman, köynək, xələt* və s. diqqəti cəlb edir.

Yemək və xörək adları. Azərbaycan xalqı zəngin süfrə mədəniyyətinə malikdir. Nəbi Xəzrinin şeirlərinin dilində yemək, xörək və içki adlarının təhlil edilməsi dil tariximizin öyrənilməsi baxımından olduqca faydalı mənbədir. Şeirlərdə qeydə aldığımız aşağıdakı nümunələr vardır: *kabab, aş, qovurma, şərbət* və s.

Zərgərlik leksikası. Azərbaycan şairlərinin, yazıçılarının əsərlərində işlənən zərgərlik əşyalarının adları dilimizi zənginləşdirir. O cümlədən Nəbi Xəzrinin

əsərlərində işlənən zərgərlik sözləri, zinət əşyalarının adları yerli-yerində işlənərək dilə gözəllik gətirir. Hüseyn Əsgərov qeyd edirdi ki, xalqımızın mədəniyyət tarixini, onun estetik görüşlərini əks etdirən Azərbaycan zərgərliyi zaman-zaman gəlişərək özünəməxsus ənənələrini nəsildən-nəslə ötürmüş, zəmanəmizə qədər uzun bir inkişaf yolu keçmişdir (1, 11). Tədqiqatçı daha sonra belə bir nəticəyə gəlir ki, metalışləmə ilə bağlı peşə-sənət leksikasının yaranması da estetik təfəkkürün formalaşması ilə bir dövrə təsadüf edir. Bu o deməkdir ki, Azərbaycan xalqının estetik təfəkkürü nə qədər qədimdirsə, onun metal emalı ilə bağlı leksikasının tarixi də bir o qədər qədimlərə gedib çıxır. Bu nəticə həm də onunla təsdiqlənir ki, Azərbaycan dilində yaranmış metalışləmə leksikası, o sıradan zərgərlik leksikası əsas etibarilə sinxron kəsikdə kök və şəkilçiyə bölünə bölünməyən vahidlərdən ibarətdir (1, 27-28).

Kimsə altun sarayda ,

Kimsə uçuq daxmada (5, 56).

Dialektizmlər. Bəllidir ki, üslubların içərisində dialektizmlərin geniş halda işlənməsi məhz bədii üslubda izlənilir. Bədii dilə daxil olan dialektizmlər bəbii əsərlərin dilindən dilə ötürülür. Eləcə də hər bir şair, yazıçı yaşadığı bölgənin dil xüsusiyyətlərini – o bölgədə işlən dialektizmləri əsərlərinin dilinə gətirmiş olur. Bədii əsərlərdə dialektizmlərin işlənmə dərəcəsinə gəldikdə isə daha çox dialektizmlərə nəsr əsərlərinin dilində rast gəlirik. İşlədilən dialektizmlər obrazı daha maraqlı ifadə edir, təsir gücünü daha da artırmış olur.

Yengə. Mübarək! -deyərək, Yengə də süzdü (6, 226).

Bu söz bir sıra dialekt və şivələrdə işlənməkdədir ki, “qardaşın, əminin və ya dayının arvadı” mənasını, “gəlini bəy evinədək müşahidə edən qadın” anlamını bildirir.

Qılıq. Həsəratəm xoş qılıq, xoş rəftar üçün (5, 19).

Bu söz dilimizin bir sıra şivələrində “xasiyyət” mənasında müşahidə edilir.

Onomastik leksika. Onomastik leksika şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrində, klassiklərin əsərlərində olduğu kimi müasir bədii ədəbiyyatda da işlənən sözlər sırasındadır. Afat Qurbanov qeyd edirdi ki, yazılı ədəbiyyatda sənətkarlar xüsusi adlardan iki istiqamətdə istifadə edirlər:

1. Xalq tərəfindən yaranan və rəsmi dövlət sənədlərində əks olunan real onomastik vahidlər.
2. Ancaq yazıcının öz yaradıcılığının məhsulu olan poetik onomastik vahidlər (4, 505-506).

Nəbi Xəzrinin əsərlərində həm şifahi ədəbiyyata, həm yazılı ədəbiyyata aid olan xeyli sayda onomastik vahidlər qeydə almaq mümkündür. Bu onomastik vahidlər sırasında antroponimlər xeyli saydadır.

Molla Pənah olmur hər oxuyandan,

Axı, hər yazandan Vaqif də olmur (5, 187-188).

Həmçinin Azərbaycan folklorunda işlənən antroponimik vahidlər Nəbi Xəzrinin yardıcılığında geniş yer tutur:

Sən ey gözəl *Nigar*, sən olmasaydın,
Koroğlu *Koroğlu* olmazdı bəlkə.

O cümlədən toponimik vahidlərdən də həm folklordan gələn, həm digər toponimik vahidlər öz əksini tapmışdır:

Sabah *Şuşa*dayam, bu ulu haqdır
Yuxum şübhə yox ki, çin olacaqdır (5, 112).

Və ya
Buludlar haray çəkir,
Solur təzə pöhrələr.
Ərimgəldi hay çəkir,
Uğuldayır dərələr (5, 101).

Atalar sözlərindən istifadə. Yazılı ədəbiyyata folklor örnəklərini gətirən şair və yazıçılar arasında Nəbi Xəzrinin öz yeri vardır. Hikmətli sözlər, aforizmlər şair və yazıçıların təxəyyülünün, yaradıcılığının məhsuludur. Qeydə aldığımız nümunələrə diqqət edək:

Elə bil söylədi yenidən bu an
“*Zahirə aldanma baxıb uzaqdan*” (5,13)
Bulaq kimi sıska axma
Mərdlik coşan gur dənizdir.
Yaxşılığa əvəz unudun,
Yaxşılığı yerə vurdun (5, 34).
Dünyanın ən böyük aqili kimdir?
Kim cavab vermirsə cahil sözünə! (5, 45)
Ağıl yaşda deyil, ağıl başdadır
Başın nə günahı, saç tökülərsə (5, 23).

Bədii təsvir və bədii ifadə vasitələri. Şair dilimizin poetik imkanlarından ustalıqla bəhrələnməmiş, poeziyanın gözəl nümunələrini yaratmış, dilimizin inkişafına töhfə vermişdir.

Axşamdır, dərədən sürünür *bulud*
Susan göy meşələr, şiş qayalardır (5, 13).
Gör *nələr danışır o qərrib sükut*
Bəli, *sükutun da öz dili vardır* (5, 13).
Çaylar göy dənizi qoy qucaqlasın,
Bu dünya durduqca qalasıdır o.
Kükrəsin şələlə, coşsun çağlasın
Dağların ərköyün balasıdır o (5, 17).
Sən sonsuz dəryasan mən kiçik damla,
Xəzər damlası da Xəzər qədərdir (5, 25).
Güldü yaltaq, *ağladı dağ,*
Baxdı paxıl, yandı taxıl (5, 71).

Varlığında eşqin dərin həsrəti
Sanki yatmış duyğularım oyanır (5, 81).

Dalğalar sahillə pıçıldaşırlar,

Mirvari qumlara qoşa iz düşür (5, 85).

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, zəngin bədii dili olan şairin əsərlərinin araşdırılmasına ehtiyac vardır. Bu əsərlərin dilinin özünəməxsus lüğət tərkibi vardır. Bu sözlərin dilimizin inkişaf etməsində faydası, əhəmiyyəti böyükdür.

Ədəbiyyat

- 1.Əsgərov H.A. Azərbaycan dilində zərgərlik leksikası. Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2002, 156 s.
- 2.Həsənov H.Ə. Müasir Azərbaycan dilinin leksikası. Bakı, Maarif, 1988, 308 s.
- 3.Xudiyev N.M. Azərbaycan ədəbi dili tarixi. Ankara, 1997, 491 s.
- 4.Qurbanov A.M. Müasir Azərbaycan dili. İki cildə. I cild, Bakı, Nurlan, 2003, 450 s.
- 5.Nəbi Xəzri. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. I cild. Bakı, "Lider nəşriyyat", 2004, 248 s.
- 6.Nəbi Xəzri. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. II cild. Bakı, "Lider nəşriyyat", 2004, 264 s.

Xülasə

Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında, zənginləşməsində görkəmli söz sənətkarı Nəbi Xəzrinin özünəməxsus yeri vardır. Nəbi Xəzrinin 100 illik yubileyinin qeyd edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyev Sərəncam imzalamışdır. 2024-cü ilin dekabr ayında şairin 100 illiyi tamam olur. Bu məqsədlə ölkədə şairin yaradıcılığına həsr edilən tədbirlər keçirildi, onun yaradıcılığına geniş şəkildə müraciət olundu. Şairin vətən sevgisi, torpaq, yurd məhəbbəti aşılayan şeirləri, təbətin gözəlliklərini tərənnüm edən şeirləri bir daha geniş auditoriyaya çatdırıldı. İndiyədək saysız elmi, publisistik məqalələr yazılmasına baxmayaraq bu mövzu yenidən öndə oldu.

Bu məqalədə Nəbi Xəzrini yaradıcılığına bir daha müraciət edərək əsərlərini təhlilə cəlb etdik. Sənətkarın şeirlərinin dilini təhlil edərkən burada işlənmiş termin səciyyəli sözləri, onomastik vahidləri, dialektizmləri, frazeologizmləri qruplaşdıraraq süzğəcdən keçirməyə çalışdıq. Aydın oldu ki, zəngin bədii dili olan şairin əsərlərinin araşdırılmasına ehtiyac vardır. Bu əsərlərin dilinin özünəməxsus lüğət tərkibi vardır. Bu sözlərin dilimizin inkişaf etməsində faydası, əhəmiyyəti böyükdür.

Ализаде Т.
Нагиева Д.

Лингвостилистическая характеристика стихов Наби Хазри

Резюме

В развитии и обогащении азербайджанской литературы особое место занимает выдающийся художник слова Наби Хазри. Президент Азербайджанской Республики Ильхам Алиев подписал Указ о праздновании 100-летия Наби Хазри. В декабре 2024 года исполняется 100 лет со дня

рождения поэта. С этой целью в стране проводились мероприятия, посвященные творчеству поэта, широко освещалось его творчество. Стихи поэта, прививающие любовь к стране, земле, Родине, стихи, воспевающие красоту края, вновь были представлены широкому зрителю. Несмотря на то, что к настоящему времени написано бесчисленное количество научных и публицистических статей, эта тема вновь вышла на первый план.

В этой статье мы еще раз обратились к творчеству Наби Хазри и привлекли к анализу его труды. Анализируя язык стихотворений художника, мы попытались провести фильтрацию, сгруппировав использованные здесь характерные слова, ономастические единицы, диалектизмы и фразеологию. Стало ясно, что необходимо изучать творчество поэта богатым художественным языком. Язык этих произведений имеет свой словарный запас. Эти слова очень полезны и важны в развитии нашего языка.

**Alizadeh T.
Nagiyeva D.**

Linguistic and stylistic features of Nabi Khazri's poems

Summary

The outstanding artist of words Nabi Khazri occupies a special place in the development and enrichment of Azerbaijani literature. The President of the Republic of Azerbaijan İlham Aliyev signed a Decree on the celebration of the 100th anniversary of Nabi Khazri. December 2024 marks the 100th anniversary of the poet's birth. For this purpose, events dedicated to the poet's work were held in the country, his work was widely covered. The poet's poems, instilling love for the country, land, homeland, poems glorifying the beauty of the region, were again presented to a wide audience. Despite the fact that countless scientific and journalistic articles have been written by now, this topic has again come to the fore.

In this article, we once again turned to the work of Nabi Khazri and involved his works in the analysis. Analyzing the language of the artist's poems, we tried to filter by grouping the characteristic words, onomastic units, dialecticisms and phraseology used here. It became clear that it was necessary to study the poet's work in a rich artistic language. The language of these works has its own vocabulary. These words are very useful and important in the development of our language.

Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent **Məfkurə Hüseynova**